

SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

Görcsi Péter

A megtévesztés dramaturgiája

Martin McDonagh drámái és filmjei

KRONOSZ KIADÓ

Görcsi Péter

A megtévesztés dramaturgiája

Martin McDonagh drámái és filmjei

Görcsi Péter

A megtévesztés dramaturgiája

Martin McDonagh drámái és filmjei

Kronosz Kiadó
Pécs, 2017

SziTU – SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

A Kronosz Kiadó
és a PTE BTK Színházi Programjának
közös sorozata

Sorozatszerkesztő:

P. MÜLLER PÉTER

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2017-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-21-4

© Görcsi Péter
© Kronosz Kiadó

Szüleimnek

Tartalom

Bevezetés	9
Rövidítések	15
I. MARTIN MCDONAGH ÉS A HUSZADIK SZÁZADI ÍR DRÁMA	
Nemzet, vallás, történelem	17
McDonagh és az ír dráma első reneszánsza	19
McDonagh és az ír dráma második reneszánsza	22
McDonagh és az ír dráma második reneszánsza	40
II. A BRIT HAGYOMÁNY NYOMDOKÁBAN	
Dühös fiatalok	65
„A mocskos kilencvenes évek”	71
„A mocskos kilencvenes évek”	86
III. MŰELEMZÉSEK	
Tér- és időkezelés	111
Nyelvhasználat	117
Dramaturgia és enigmatikusság	146
Agresszió és erőszak	167
(Arodalmi) alakzatok	202
(Arodalmi) alakzatok	227
KONKLÚZIÓÉSKITEKINTÉS	275
Hivatkozott és felhasznált irodalom	283

Bevezetés

Mesterházi Márton *Ír ember színpadon* című művének első oldalán említi, hogy a „talajmintát vevő mélyfúró kíváncsisága” dolgozott benne, amikor ír irodalommal kezdett foglalkozni, s hogy azóta is azt gondolja, hogy „jó irányban fúrván az ír drámaírást a mélyéig” vizsgálhatja, s így lényeges dolgokat tudhat meg.¹ Azokat az intertextuális utalásokat, történeti, társadalmi és politikai összefüggéseket, amelyek a 19. századtól kezdve a mai napig szerves részét képezik az ír irodalomnak, teljes egészében visszavezetni az eredetekhez szinte lehetetlen, így a fűrés minden esetben csak részeredményhez juthat. Ez a könyv maga is afféle részeredmény, amely egy kortárs alkotó eddig megjelent életművét vizsgálja. A kötetben tárgyalt műveknek az eredete valahol szintén az ír irodalmi hagyomány(ok)ban található, az utóbbi évtizedben született alkotások többsége azonban egyre lazábban kapcsolódik ehhez a tradícióhoz.

Martin McDonagh angol-ír drámaíró, forgatókönyvíró és filmrendező. 1970. március 26-án született Londonban, ír szülők gyermekeként. Tizenhat évesen felhagyott tanulmányaival és ideje nagy részét az írásnak szentelte, mígnem hosszú idő után, de még mindig nagyon fiatalon 1996-ban *The Beauty Queen of Leenane* (*Leenane szépe*) című drámájával robbant be az európai színházi és irodalmi köztudatba. A Methuen Drama kiadó 1999-ben publikálta első három darabját *Plays 1.* címen, amely az előbb említett dráma mellett az *A Skull in Connemara* (*A konnemarai koponya*)

¹ MESTERHÁZI Márton: *Ír ember színpadon*, Liget Műhely Alapítvány, 2006. 5.

és *The Lonesome West (Vaknyugat)* című műveket tartalmazza.² E három darab a Leenane-trilógia néven vált ismertté. 1997-ben jelent meg a *The Cripple of Inishmaan (A kripli)*, 2001-ben pedig a *The Lieutenant of Inishmore (Az inishmore-i hadnagy)*, melyeket a legtöbb értelmező az Aran-darabok néven említi, mindkét darab a Methuen Drama gondozásában látott először napvilágot. 2003-ban jelent meg a Faber & Fabernél a *The Pillowman (A Párnaember)*, majd – 2010-es new yorki premierjét követően – 2011-ben a Dramatists Play Service-nél az *A Behanding in Spokane (A nagy kézrablás)*. Az utóbbi két mű között eltelt nyolc év nem jelenti azt, hogy a szerző ez idő alatt szüneteltette a munkát. McDonagh művészetete a 2000-es évek második felében a film felé vette az irányt és ebben az időszakban azon a három filmen dolgozott, amelyek meghozták számára a világhírt. Első közöttük a *Six Shooter* (2005) című rövidfilm, ezt követte az *In Bruges (Erőszakik)*, (2008) és a *Seven Psychopaths (A hét pszichopata és a si-cu)*, (2012). Az elmúlt évtizedben a filmipar sokat foglalkoztatta a szerzőt, nagyrészt ennek köszönhető, hogy a *Hangmen (Hóhérok)* című legújabb darab londoni premierjét 2015. szeptember 11-én a Royal Court Theatre-ben, és december 1-én a Wyndham's Theatre-ben a közönség egyfajta nagy visszatérésként élte meg, hiszen a *The Pillowman* 2003-as bemutatója óta McDonagh nem debütált egyetlen darabbal sem Angliában. Kizárólag a filmeknél 21 díjat és 30 jelölést tartanak számon,³ ezek közül a legjelentősebbek közé tartozik a *Six Shooter* Oscar-díja, amelyet a legjobb rövidfilm kategóriában nyert 2006-ban, valamint a 2009-es Oscar-jelölés és BAFTA-díj, amelyet a legjobb eredeti forgatókönyvért könyvelhet el magának a szerző az *In Bruges* kapcsán. A drámák közül e tekintetben a *The Beauty Queen of Leenane* és a *The Pillowman* mondható a legsikeresebbnek, többek között Tony-, Laurence Olivier- és Drama Desk-díjakkal és jelölésekkel. A huszadik század végén aratott zajos sikeréből, díjaiból valamint a neves értelmezők munkáiból jól látszik, hogy McDonagh munkássága fontos részét képezi az utóbbi két évtized

² McDONAGH, Martin: *Plays: 1*, Methuen Drama, London, 1999. A három dráma 1996-tól 1999-ig több alkalommal is megjelent külön-külön, többek között a Methuen Drama és a Dramatists Play Service kiadásaiban.

³ <http://www.imdb.com/name/nm1732981/awards> (Letöltés: 2017. január 7.)

európai drámairodalmának és filmtörténetének, s ennek hatására művei Magyarországon is egyre ismertebbé és népszerűbbé válnak. A hazai színházak és társulatok egyre több alkalommal mutatják be darabjait, a színpadi adaptációk rendezői között pedig olyan jeles alkotók szerepelnek, mint Gothár Péter, Ascher Tamás vagy Bérczes László, Székely Csaba Szép Ernő-díjas drámaíró pedig Csehov után elsősorban McDonaghnak mond köszönetet *Bányavidék* című drámatrilógiája végén, amiért az angol-ír szerző inspirálta őt eddigi műveivel.

Martin McDonagh művészete nem csak a nagyközönség, hanem az irodalom- és színháztudomány számára is komoly értéket képvisel; ezt bizonyítja, hogy robbanásszerű irodalmi és színházi sikerei után szinte rögtön megkezdődik tudományos vizsgálata is: riportok és kisebb terjedelmű esszék már az 1990-es évek végén, értekező elemzések pedig már a 2000-es évek elején említik nevét és műveit. Az utóbbi évtizedben két jelentős tanulmánykötet és két monográfia jelent meg McDonagh munkásságáról. 2006-ban Lilian Chambers és Eamonn Jordan szerkesztésében jelent meg a *The Theatre of Martin McDonagh – A World of Savage Stories*,⁴ ezt követte a Richard Rankin Russell által szerkesztett *Martin McDonagh: A Casebook* című tanulmánykötet, amely a Routledge kiadó *Casebooks on Modern Dramatists* sorozatában jelent meg 2007-ben.⁵ Az első monográfia, Patrick Lonergan tollából származik, a 2012-ben megjelent *The Theatre and Films of Martin McDonagh*,⁶ amely első alkalommal foglalkozik a drámák mellett az alkotó filmjeivel is, ezt pedig Eamonn Jordan *From Leenane to L. A. – The Theatre and Cinema of Martin McDonagh* című 2014-es kötete követi,⁷ amely a korábbi értelmezéseket felhasználva már jelentős szakirodalmi anyagot dolgoz fel és biztos kézzel, kritikusan válogat közöttük. E négy könyv alapvető szakirodalomnak számít a szerző művei-

⁴ *The Theatre of Martin McDonagh – A World of Savage Stories*, Lilian CHAMBERS, Eamonn JORDAN eds., Carysfort Press, Dublin, 2006.

⁵ *Martin McDonagh: A Casebook*, Richard Rankin RUSSELL ed., Routledge, New York, 2007.

⁶ LONERGAN, Patrick: *The Theatre and Films of Martin McDonagh*, Methuen Drama, London, 2012.

⁷ JORDAN, Eamonn: *From Leenane to L.A. – The Theatre and Cinema of Martin McDonagh*, Irish Academic Press, Sallins, 2014.

nek vizsgálata szempontjából, ezért a jelen kötet a későbbiekben több alkalommal is hivatkozik rájuk.

Könyvem elsődleges céljának tekinti, hogy Martin McDonagh műveinek (csekély) magyarországi recepcióját bővítse és az angol és magyar nyelvű szakirodalmak jelentős részét felhasználva, vitába bocsátkozva velük és kiegészítve őket, egyszerre adja áttekintő és alapos interpretációját az eddigi életműnek. Fejezetei nem kronologikusan követik a művek keletkezését, hanem különböző szempontokat érvényesítve mélyülnek el a drámák és a filmek világában, s az értelmezés során felmutatják azokat a(z) (rész)eredményeket, amelyek a kutatás (Mesterházi szavaival élve a „kíváncsiság”) következményeként felszínre kerültek.

Martin McDonagh londoni születésének és ír származásának együttes jelensége műveiben egyedi, eredeti hangon szólal meg, és lehetővé teszi, hogy az ír társadalom sztereotípiáit és az ezekhez kapcsolódó angol konnotációkat egyaránt „kívülről” szemlélje, és ezáltal mindkét állásponton felülkerekedve paródia tárgyává tegye őket műveiben. Az angol gyarmatosítás és az ennek köszönhető, évszázadokon át tartó angol-ír ellentét nyomot hagyott mind az angol, mind az ír irodalmi hagyományban, a huszonegyedik század globalizálódó világa pedig látszólag próbál egyensúlyt teremteni az ehhez hasonló már-már ösztönösen konfliktusos helyzetek között. McDonagh ír szereplői gyakran kerülnek olyan szituációba, amely a kivándorlás, a külföldi munkavállalás lehetőségével kecsegtet, azonban ennek minden esetben az ír identitás háttérbe szorítása, vagy bizonyos mértékű identitászavar a következménye. A könyv első fejezete azt tárgyalja, hogy McDonagh mennyiben kapcsolódik az ír irodalom olyan elismert drámaíróihoz, akiknek a műveiben az identitás-kérdés, az emigráció, az erőszak és az alkoholizmus meghatározó motívummá válik. Ebben az összefüggésben az ír dráma első reneszánszának korszakából kiemelkedő jelentőségű John Millington Synge és Lady Augusta Gregory, a második reneszánsz korszakából pedig Brian Friel és Tom Murphy. Az előbb említett korszak szerzőinél Írország nemzeti és vallási kérdései, valamint az ezekkel szorosan összefüggő gyarmatosított helyzet problémái kerülnek előtérbe, a második reneszánsz alkotóinál

pedig elsősorban a nyelvvel és identitással kapcsolatos kérdések hangsúlyozása figyelhető meg.

McDonagh munkásságában az ír drámaírói hagyomány örökségén túl felfedezhető a huszadik századi angol drámatörténettel való kapcsolat is. Az 1950-es évek végén (az ír dráma második reneszánszánál valamivel korábban) kezdett kialakulni Angliában a Dühöngő ifjúság nevű mozgalom, amely szokatlanul erős hangjával, az ír drámához hasonló expresszív erőszakos és agresszív stílusával, új elképzeléseket és új lehetőségeket mutatott, és az európai drámairodalom történetének új korszakát hozta létre. Az elsősorban John Osborne és Arnold Wesker nevével fémjelzett új irányzatnak, a „kitchen-sink” drámáknak a kezdeti lendületes hatása az 1960-as években tovább fokozódott, az 1970-es évekre azonban elcsendesült, mégis bizonyos elemei tovább éltek a feminista irodalom népszerűségének következtében, valamint az 1980-as években olyan alkotók műveiben, mint Howard Brenton, Howard Barker, vagy Caryl Churchill. Az 1990-es években azonban megjelent egy az '50-es évek provokatív szerzőihez több pontban hasonlító fiatal drámaíró-generáció, amelyet többféle névvel illettek, s melyek közül mára az „in-yer-face színház” elnevezés a legelfogadottabb és a legszélesebb körben ismert. Az 1990-es években még húszas éveiket taposó szerzők közül e könyv második fejezete hármat emel ki: Anthony Neilont, Sarah Kane-t és Mark Ravenhillt. A fejezet ezen túl rávilágít a Dühöngő ifjúság és az in-yer-face körébe sorolt művek hasonlóságaira és különbségeire valamint a kiválasztott szerzők egy-egy reprezentatív, a korszakban meghatározónak számító darabját elemzi. Martin McDonaghról több értelmező is in-yer-face szerzőként ír, egyes drámáit pedig az ekként kanonizált művek közé sorolja. Könyvemben csak részben értek egyet ezzel az állásponttal. A szerző kivételes formanyelve és dramaturgiai technikája miatt ugyanis csak marginális szereplője lehet a(z) (stílus)irányzatnak, s több esetben túlmutat annak eszközhasználatán.

A harmadik fejezet McDonagh eddig megjelent tizenegy művének részletes elemzését tartalmazza és a művekben jelenlévő dramaturgiai eszközöket témakörök alapján csoportosítja. A fejezet így öt szempont alapján öt alfejezetre tagolódik, melyek segít-

ségével átláthatóbbá válnak az eddigi életmű lényeges koncepciói és szövegalkotási technikái. Nem mindegyik rész foglalkozik az összes alkotással; az adott alfejezet csak azokat a műveket tárgyalja, amelyek a kiválasztott szemponttal kapcsolatban releváns összefüggéseket mutatnak. Ebből következik, hogy a fejezetben egy műalkotás több alkalommal, több szempontból is elemzésre kerül(het). E csoportosítás szükségyszerű, mert a szerző munkássága meglehetősen komplex szerkezetű világokat hoz létre, a fikatív világok pedig érintkeznek és/vagy kölcsönhatásban vannak egymással. A narratív struktúrák egyes elemei az egyik műben előtérbe kerülnek, míg egy másikban háttérbe szorulnak, és csak részlegesen, vagy egyáltalán nem befolyásolják a cselekményt. A művek az irodalmi műnemek mindhárom területéről alkalmaznak korábbi szerzőkre és korszakokra jellemző technikákat (mint például a beágyazott narratívák, a szójátékok, az alliterációk, az intertextualitás, vagy a *mise en abyme* jelenségei), így a dráma vagy a film művészi keretein belül is olykor bizonytalan marad a befogadó a további műfaji meghatározásokat illetően. Emellett a drámákban és a filmekben is érezhető a hatása több amerikai és európai filmrendező formanyelvének, amely tovább szélesíti a lehetséges értelmezések spektrumát.

E három fejezetet bevezetés és konklúzió keretezi. Összefoglaló funkció inkább a jelen résznek tulajdonítható, mely sorra veszi a kutatómunka kiindulási pontjait és röviden felvázolja annak leglényegesebb állomásait. A záró sorok kitekintésként olvasandók, melyek kitérnek a könyvben nem tárgyalt, ám ugyancsak izgalmasnak mutakozó területekre, további lehetséges szempontokkal bővítve az eddigieket és alternatívákat mutatva ezzel a téma folytatásához.

Rövidítések

Martin McDonagh legtöbb műve nehezen, vagy egyáltalán nem érhető el magyar nyelven. Az alábbi felsorolás a szerző eddig megjelent műveinek listája, amelyek közül az esetek többségében az eredeti (angol nyelvű) kiadáson kívül, a kötetben csak a magyar fordítás kéziratos változatát állt módomban idézni. Az elemzett művek között olyan drámák is szerepelnek, melyeknek még kéziratos fordítása sem állt rendelkezésemre, ezért az ezekből idézett részleteket magam fordítottam. A filmekből vett idézeteknél a (publikált) forgatókönyvekre, a filmfeliratokra és a szinkronra hagyatkozom. A művek címének alábbi rövidítése az idézett szövegreesz után, zárójelben olvasható a főszövegben, a megadott oldalszámmal vagy percszámmal együtt. Az idézetek oldalszámái az eredeti (angol nyelvű) kiadásra vonatkoznak, kivételt képez *Az inishmore-i hadnagy* című darab, amelynek a magyar és az angol nyelvű kiadására egyaránt hivatkozom.

Drámák

BS. – *A Behanding in Spokane*, in Martin McDonagh: *A Behanding in Spokane*, New York, Dramatists Play Service INC., 2011. (*A nagy kézrablás* címen fordította Hamvai Kornél, kézirat.)

BQ. – *The Beauty Queen of Leenane*, in Martin McDonagh: *Plays 1.*, Methuen Drama, London, 1999. (*Leenane szépe* címen fordította Upor László, kézirat.)

CI. – *The Cripple of Inishmaan*, in *The Methuen Drama Anthology of Irish Plays*, Methuen Drama, London, 2008. (*A kripli* címen fordította Varró Dániel, kézirat.)

HM. – *Hangmen*, in Martin McDonagh: *Hangmen*, Faber & Faber, London, 2015.⁸

LI. – *The Lieutenant of Inishmore*, in Martin McDonagh: *The Lieutenant of Inishmore*, Methuen Drama, London, 2001. (Az *inishmore-i hadnagy* címen fordította Hamvai Kornél, in *Pogánytánc – mai ír drámák*, Európa, Bp. 2003.)

LW. – *The Lonesome West*, in Martin McDonagh: *Plays 1.*, Methuen Drama, London, 1999. (*Vaknyugat* címen fordította Varró Dániel, kézirat.)

PM. – *The Pillowman*, in Martin McDonagh: *The Pillowman*, Faber & Faber, London, 2003. (*A Párnaember* címen fordította Merényi Anna, kézirat)

SC. – *A Skull in Connemara*, in Martin McDonagh: *Plays 1.*, Methuen Drama, London, 1999.

Filmek

IB. – *In Bruges*, in: Martin McDonagh: *In Bruges*, Faber & Faber, London, 2008., és Feature Films, 2008.

SP. – *Seven Psychopaths*, CBS film, FIL M4, and BFI presents, Blueprint Pictures Production, 2012.

SS. – *Six Shooter*, Irish Film Board, 2005.

⁸ A *Hangmen* (*Hóhérok*) című darabot Gothár Péter rendezésében és Morcsányi Géza fordításában 2017. március 18-án mutatta be a Katona József Színház. Jelen könyv kéziratát 2017 februárjában zártam le, így a drámából idézett részletek a saját fordításaim.